

דבר ראשון

עברית מן הגוף, עברית מן המוח

הנושא המרכזי של גיליון 104 כולל הפעם עניינים שבעצם לשמם נוצר הד האולפן החדש: הצעות לדרכי עבודה חדשות בכיתת לימוד העברית כשפה נוספת - שנייה או 'זרה'. האגף לחינוך מבוגרים פרסם לאחרונה תוכניות לימודים חדשות לאולפן ה'רגיל' ולאולפן לעולים מאתיופיה, פרי חשיבה המתמודדת עם אתגרי התקופה ועם הצורך בהתחדשות טכנולוגית, בדרכי הוראה ובאופני הבדיקה של הישגי התלמידים. מאמרה של ד"ר שרה רובינשטיין נותן ביטוי ליצירה האינטנסיבית שהייתה בתחום זה באגף בשנים האחרונות ולתמורה שהוא עובר. עם זאת, רוב המאמרים מגיעים דווקא ממורים המלמדים עברית בחו"ל ('ד"ר דרורה ערוסי, ליאת קדוש וצביה טל-אור, פרוף' אנג'ליקה אדמצי'ק ומרתה דוג'יק-רודקובסקה), פועלים בעיקר בחו"ל ('יואל ואורלי גינור) או מלמדים שפה שנייה שאינה עברית ('ד"ר סוזי שטיינברג). מאמר אחר במדור זה הוא פרי עטו של איתמר שץ, החוקר אמצעים להגברת ההנאה ושיפור יכולת הלמידה אצל לומדי שפות שונות, מפרספקטיבה של בלשנות משווה. אולי יש ב'יבוא החוץ' הזה כדי לתקף את אמרת חז"ל: אין חבוש מתיר את עצמו.

הקולות הקוראים למערכת הוראת העברית, לנו, להתעורר ולהתנער מדרכים מקובלות, שהצלחתן חלקית, אינם בהכרח בלתי מוכרים או חדשים לגמרי. דרורה ערוסי מזכירה לנו שאת לימוד השפה יש לקרב ככל האפשר לדרך שבה הילד רוכש את שפת אמו, והיא מציעה שלוש דרכים להבנה ולהפנמה: סימולציה, ייצוג אנלוגי וסכמה ויזואלית. היסוד ללימוד אוצר מילים נוצר דרך תנועות והפעלה ולא בדרך של דקלום או שינון חוקי דקדוק. יואל ואורלי גנור קוראים לרתום את טכנולוגיות התקשורת החדשות לשם יצירת 'כיתה' מסוג אחר, אף שאין בכך כדי לבטל כליל את הכיתה הרגילה, הלומדת בהוראה פרונטלית. באמצעי התקשוב של היום אפשר ליצור 'למידה פתוחה', המאפשרת לתלמידים להיות מעורבים בבחירת תוכני הלימוד ואופן הלימוד; 'למידה גמישה', המתרחשת בכל מקום, בזמן ובקצבים שונים; ו'למידה מבוזרת', המאפשרת למורים ולתלמידים נוכחות במרחבים פיזיים שונים. אפשר לקיים את כל צורות הלימוד האלה באופן סינכרוני וא-סינכרוני. בכיוון שאינו טכנולוגי מובהק, אך מתוך האזנה לצרכים ולדרכי החשיבה של הדור העכשווי כתובים המאמרים האחרים במדור זה: סוזי שטיינברג מציעה להכניס תלמידים לעומקה של תרבות בדרך התואמת דור ה'מכור' לוויזואליה וכך לסלול לו דרך לערכי ספרות: השוואה בין יצירות קומיקס לרומנים שעליהם הן מבוססות, כאשר יש כאלה. לעומתה, ליאת קדוש וצביה טל-אור, המלמדות כבר שנים ארוכות בארצות הברית, מזכירות לנו - אם יש צורך להזכיר - שתלמידים צעירים, בעיקר בני נוער, מתעניינים יותר בשפת הדיבור ובחיי היומיום. הן יצרו לשם כך כרזות, המציגות את השפה המדוברת בחיי היום-יום בישראל, ומזמנות אפשרות ללומדים לנהל דיאלוגים אותנטיים. הכרזות, וספרוני קריאה שהן יצרו על נושאים המעניינים לומדים צעירים, מבוססים על גישת המיומנויות (או 'הכשירויות') שתכליתה להביא את הלומד לתפקוד מלא בארץ

שאת שפתה הוא לומד. ברוח דומה פועלות בפולין אנג'ליקה אדמצי'ק ומרתה דוג'יק-רודקובסקה, המפתחות בוורשה קורס המקנה את מיומנות הדיבור בעברית - וההיכרות עם תלמידיהן בארץ מעידה שהן מצליחות להפליא בכך. איתמר שץ מציע דרך פשוטה - אך בדוקה - לשיפור הזכירה של מילים.

כזכור, בגיליון הקודם הקדשנו מקום לעלייה מצרפת, ש'אימה' להסתער עלינו בגלים גדולים. בינתיים הגלים אינם גדולים כל כך כפי שצפו, אך עדיין מצאנו שראוי להקדיש מקום לעלייה משמעותית זו - הן כמותית והן ואיכותית. 'צחק דהן' הקדיש את עבודת הדוקטורט שלו לבחינת מקומה של המנהיגות הרוחנית בעלייה זו ומזכה אותנו בפרק מתוך עבודתו; 'ד"ר קארין אמית' ו'ד"ר שירלי בר-לב' מייחדות את מאמרן לסוגיה מרתקת - עבודתן של העולות מצרפת בחברות דוברות צרפתית. העיסוק ביחסן של העולות לעבודה ב-Call Centers האלה מאפשר הצצה אל תפיסת המשפחה והקהילה בעלייה זו. 'ד"ר יעל פוניזובסקי-ברגלסון' ו'ד"ר אנה קוסנר' עוסקות בסוגיה מלהיבה וכאובה כאחד: מהן ההשלכות הפסיכולוגיות שיש לצורך של ילדים ובני נוער עולים לתווך להוריהם את השפה והתרבות בארץ.

חידושים מתרגשים בעולם בתחום הוראת השפה - וגם בהערכת ההצלחה בלמידה. ה-CEFR (מסגרת ההתייחסות האירופית המשותפת), מיסודו של האיחוד האירופי, עוסקת זה שנים ביצירת בסיס משותף לפיתוח תוכניות לימוד, מבחנים, ספרי לימוד וקורסים, על ידי הגדרת הידע והמיומנויות שתלמידים צריכים לרכוש בכל שלב של לימוד השפה. לתיאור שלבים אלה מוקדש מאמרו של 'יאיר אור'. בעקבות כנס של ה-CEFR, שנערך השנה בישראל, ראיין העורך את ראש המחלקה הלשונית במכון גתה בישראל, מר ירג קלינר, כדי להבין את ה'ראש' של מנחילי לשונות אירופיות הפועלים בישראל וללמוד מניסיונם הרב. גם מאמרה של 'חיה פייג', המלמדת עברית בפיטסבורג, פנסילוניה, עוסק בפיתוח כלי הערכה 'המשקפים' את הנעשה בכיתה ואת הלמידה העצמאית של התלמיד.

'ד"ר אסנת גביאן דנה' בשאלת מקומם של תוכני תרבות יהודית-ישראלית באולפן, סבורה שהם חיוניים להוראת השפה עצמה ומעלה רעיונות להפעלת תלמידים בתחום זה. 'רינה ענבר' מספרת את סיפורה המרתק של ראשית תל אביב וגילתה גיבור מפתיע שהשפיע על עיצובה. בעקבות תיאורה ההיסטורי היא מציעה תוכנית לימודים.

'יהודית גולן בן-אורי' סבורה שמורים רבים בכיתות האולפן אינם מתייחסים באופן הנכון לטקסטים המופיעים בספרי הלימוד לעברית ומציעה גישה מועילה ויעילה יותר.

מוצע לקוראינו לא להחמיץ שני מאמרים מאלפים, העוסקים בשמות פרטיים חד-הברתיים במדינת ישראל ('ד"ר שולמית לנדמן') ובשמות משפחה שמשמעותם שם מקצוע ('אהרן מוריאל'). המאמרים אמנם אינם עוסקים בהוראת השפה, אך אפשר ללמוד מהם הרבה על ההיסטוריה היהודית ובעיקר על ה'מנטליות' של החברה שהתהוותה כאן בארץ.

ועוד בחוברת על המילון ההיסטורי של הלשון העברית ('ד"ר גבריאל בירנבאום'), שמכינה האקדמיה. אמנם סיומו של פרויקט הענק הזה רחוק מאוד, אבל מפירותיו אפשר ליהנות כבר כיום. 'ד"ר אריה אולמן' מעמיד אותנו על אפיוני חשיבתם המטה-לשונית של חז"ל, שלא נוסחה מעולם בתאוריה מושגית, אך הוא מחלץ אותה ממדרשי הפסוקים של חז"ל בסוגיות הלכה שונות.

מנהל היה לאגף שלנו בשנותיה הראשונות של המדינה, בהיותו עדיין 'מחלקה לתרבות' - 'ד"ר שלמה קודש' המיתולוגי, שלא יָעַף ולא יָגַע גם בשנות התשעים לחייו לחדש את פני הוראת העברית. 'גיל וייסבלאי' קרובו פשפש ומצא בארכיון שהותיר קודש מאמר המתאר את דרכי יצירתו

של ספר לימוד העברית שכתב קודש בשנות הארבעים, בתקופה של חיפוש דרכים והיעדר הכוונה דידיקטית.

ולסיום - חזרה להווה: ד"ר שרה רובינשטיין מציגה את ספרו-אלבום של הרב מנחם ולדמן, שבו הוא מסכם את מפעל חייו: העלאה מאתיופיה של המתנצרים מזרע ישראל ושילובם כיהודים לכל דבר במדינת ישראל. הקוראים ימצאו ודאי גם עניין בסקירה על ספרה של ד"ר סוּוּטָה רוברמן, שבדקה בעבודת שדה את עולמם של כ-300,000 מהגרים יהודים מברית המועצות לשעבר. הללו העדיפו את ניסיון ההשתרשות בגרמניה על פני חיים בישראל (או בארצות אחרות), עם כל הבעייתיות המיוחדת שבחיים בגרמניה דווקא והקשיים המיוחדים של חיים באירופה הפוסט-תעשייתית, בעיקר באזורי מזרח גרמניה בעבר.

קריאה מהנה!

העורך